

El govern de la ciutat de Barcelona a l'època moderna: estabilitat institucional, dificultats financeres i relació amb el poder reial

Jaume Dantí i Riu*

Barcelona Quaderns d'Història, 5 (2001)

L'objectiu de la ponència és donar una visió de conjunt del Consell de Cent durant els segles XVI i XVII. Es tracta d'aproximar-nos a l'anàlisi de la institució municipal amb la incorporació dels diversos vessants que sovint s'han estudiat separatament i alguns simplement s'han ignorat gairebé del tot, tal com succeeix amb la hisenda d'aquells segles.

En primer lloc, ens referirem als aspectes estructurals de la institució, l'organització, el funcionament i la composició social, que sens dubte són els més ben coneguts, ja a partir de les aportacions dels mateixos contemporanis.¹ El segon aspecte serà el de la hisenda, tant les finances en general com la fiscalitat en particular, i no només pel que fa a la configuració sinó també tot el que fa referència a l'evolució, molt menys estudiada fins ara, ja que encara som deutors d'obres com les de Carreras Candi i Carrera Pujal.² Cal fer notar que els darrers anys s'ha avançat molt en el coneixement dels orígens i la consolidació de la hisenda municipal a l'època medieval, cosa que ha permès matisar algunes interpretacions que s'havien fet per al període posterior i en general n'ha facilitat la comprensió.³

* Professor titular d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona.

1. E. Gilabert BRUNIQUER, *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Henrich, 1914. Per al marc general: J. M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Barcelona, Curial, 1983. Per als aspectes socials: J. AMELANG, *La formació de una classe dirigente: Barcelona, 1490-1714*, Barcelona, Crítica, 1986; J. LL. PALOS PEÑARROYA, *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*, Lleida, Pagès, 1994; M. A. FARGAS PEÑARROCHA, *Família i poder a Catalunya 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, Barcelona, Fundació Noguera, 1997; J. DANTÍ I RIU, «Oligarquia urbana i hisenda local a Barcelona al segle XVI», dins *Felipe II y el Mediterráneo*, Madrid, 1999, pàg. 345-362.
2. F. CARRERAS CANDI, *Geografia general de Catalunya*, Barcelona, A. Martín, [1916], vol. 5 (*La ciutat de Barcelona*); J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI-XVIII*, Barcelona, Bosch, 1946-1947.
3. J. BROUSSOLLE, «Les impositions municipales de Barcelone de 1328 à 1462», *Estudios de Historia Moderna*, V, (1955), pàg. 3-164. Entre els estudis més sobresortints: M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ I P. ORTÍ GOST, «La Corona en la génesis del sistema fiscal municipal en Catalunya

La tercera perspectiva serà la de les relacions entre el poder municipal i el poder reial, tan estretes en la seva gènesi. Aquesta és una qüestió especialment important en el cas de Barcelona perquè el govern de la ciutat tenia incidència més enllà dels propis límits territorials, amb una important influència sobre la resta del Principat. El tema s'ha tractat puntualment per a l'època de Ferran II o per als moments de conflicte com ara la Revolució dels Segadors o la Guerra de Successió, però s'ha fet molt menys amb una visió diacrònica plurisecular.⁴

Avancem, doncs, que l'anàlisi global d'aquells dos segles, en els àmbits esmentats, mostra que l'estructura institucional es va establitzar, tot i els canvis que es produïren. D'altra banda, es fa palesa la persistència de les dificultats financeres de l'administració municipal, que ja eren presents a la segona meitat del segle XV. I, finalment, es posa de manifest que la relació amb el poder reial fou diversa: inclou un període de poca intervenció entre la darrerria del regnat de Ferran II fins al voltant de 1585, seguit d'una etapa de resistència a la pressió creixent de la monarquia que culminà amb el trencament de 1640, i, a partir de 1652, quan augmentà el control reial, però sense aconseguir que el Consell de Cent renunciés a la defensa dels drets polítics adquirits.

Pel que fa al context, el període estudiat té com a punt de partença la sortida de la crisi de la segona meitat del segle XV, que s'ha caracteritzat com de redreç econòmic encara que realment fou més limitat del que Vicens afirmava.⁵ Entre el darrer terç del segle XVII i fins a la Guerra de Successió, l'acabament del nostre estudi coincideix de bell nou amb una altra fase de recuperació econòmica que va quedar estroncada per un conflicte bèl·lic.⁶ I entre els dos termes, la importància de la fase de creixement de la segona meitat del segle XVI i les primeres dècades del XVII que ha estat qualificada, potser amb pocs matisos, de *segle decisiu*, en què la ciutat de Barcelona va exercir de focus dinamitzador dels sectors productius d'una bona part de Catalunya.⁷

Consolidació de l'estructura institucional

Les reformes introduïdes per Ferran II, especialment a partir de l'anomenat *cop d'estat* de 1490, pretenien –segons J. Vicens– apaivagar els conflictes entorn

(1300-1360)», dins *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida, 1995, pàg. 233-278; P. ORTÍ GOST, «La construcció del sistema fiscal municipal a Barcelona, segles XIII-XIV», dins *Barcelona Quaderns d'Història*, 2/3 (1996), pàg. 17-34.

4. J. VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Universitat de Catalunya, 1936. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana, 1598-1640*, Barcelona, Vicens Vives, 1966; E. SERRA *et al.*, *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991; J. M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Dalmau, 1999.
5. VICENS, *Ferran II...*, vol. II. L'afirmació excessivament optimista ja va ser matisada per P. VILAR, «El declive catalán de la Baja Edad Media», dins *Crecimiento y desarrollo*, Barcelona, Ariel, 1964, pàg. 325-430. Així mateix P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1964, vol. II, pàg. 256.
6. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya...*, vol. II, pàg. 373-411. Amb algunes matisacions a la idea de redreç general, J. DANTÍ I RIU, «Redreçament econòmic i moviment pagès al darrer terç del segle XVII», *L'Avenç*, 184 (1994), pàg. 16-19.
7. A. GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña 1550-1640*, Madrid, Siglo XXI, 1998.

de l'administració de la ciutat, però no van aconseguir resoldre de manera efectiva els problemes que pretesament afrontaven: el control del poder per part d'una oligarquia i l'acabament de les dificultats financeres. Per contra, sí que es va assegurar que la monarquia pogués exercir un control sobre els qui accedien als càrrecs municipals.

Els privilegis concedits en aquell període van significar la confirmació del poder en mans dels ciutadans honorats i en general dels privilegiats. El privilegi de 1493, que derogava el que havia concedit Alfons el Magnànim el 1455 que permetia la representació de tots els estaments i igualava el nombre de cadascun d'ells al Consell, suposava un clar decantament vers els ciutadans honorats. El Consell de Cent passava de 128 a 144 jurats per la incorporació de 16 ciutadans honorats més; el Trentenari quedava format per 12 ciutadans, mentre que els mercaders, els artistes i els menestrals disposaven de 8 membres cadascun. En el repartiment de conselleries, les tres primeres quedaven reservades per als ciutadans honorats, la quarta era la dels mercaders i la cinquena l'havien de compartir artistes i menestrals.

El nou pas del privilegi de 1498 ha estat interpretat com una mesura per atenuar l'oposició a la clara orientació reial vers el grup dominant.⁸ El sistema d'elecció per insaculació havia de trencar el monopoli que certs grups tenien dels principals càrrecs del Consell pel fet d'introduir el factor atzar. Alhora, però, es permetia l'accés dels cavallers i dels gaudints al bloc dels ciutadans honorats. El procés de reforma va culminar el 1510 amb el reconeixement del privilegi de noblesa a les famílies de ciutadans honorats que s'assimilaven als cavallers.⁹ Amb tot, l'entrada de la noblesa al govern municipal, encara que es tractava de la petita noblesa, va produir un cert canvi en la caracterització social de la institució, ja que va reflectir la tendència cap a l'ennobliment, i alhora cap a una opció rendista més gran, de la classe dirigent de la ciutat.

L'estructura institucional va quedar estabilitzada, tot i les tensions internes que no van deixar d'aparèixer per l'acapament de llocs dels ciutadans honorats i per la poca representació dels no privilegiats. La manca de mobilitat de l'estructura es qüestionà en la mateixa línia que es feia des del segle XIV. Un cronista del segle XVII interpretava la crisi de mitjan segle XV afirmant que “[...] *los grossos fins assi avian regida la ciutat e la avian tota robada y destruida*”. El 1547 també eren els mercaders i els menestrals els qui es dirigiren al rei Carles I per fer constar la poca representació que els uns i els altres tenien al Consell de Cent i demanaren una sisena conselleria per a la menestralia. Els ciutadans honorats i els cavallers es negaren a acceptar la proposta que podia suposar una lleugera disminució del seu poder. Aquella reclamació es presentà reiteradament a les Corts de 1585 i de 1599, però no s'aconseguí fins el 1641 en plena revolta dels Segadors.

El domini que retenien els ciutadans honorats i els gaudints no es limitava a l'aprofitament de la situació que els concedia la mateixa estructura institucional, sinó que s'arribava a pervertir el sistema insaculatori amb actuacions fraudulentes a l'hora de la revisió de les bosses i de l'habilitació per cobrir les vacants en

8. C. BATLLE, *L'expansió baixmedieval (segles XIII-XV)*, a P. VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, vol. III, Barcelona, Edicions 62, 1987, pàg. 246.

9. Els ciutadans honorats assimilats a cavallers no podien gaudir dels drets propis de l'estament de participació a les Corts i a la Diputació.

els diversos càrrecs i oficis. L'any 1599 eren els mercaders els qui es queixaven davant del monarca per la manera com els ciutadans honrats i els gaudints ocupaven bosses que no els corresponien, en detriment de la resta de grups i del funcionament normal de la institució. La resposta reial consistí a nomenar un jutge de l'Audiència que revisés la composició de les bosses per acabar amb aquest procés de corrupció. Els resultats, però, no van ser en cap cas definitius.

Tal com s'ha dit, doncs, la composició del Consell no va canviar durant el segle XVI, però s'ha de fer notar la distinta disponibilitat per admetre les pretensions d'un grup o l'altre. La noblesa, el mateix 1599, va plantejar a les Corts la queixa de no poder participar al Consell de Cent, quan, d'altra banda, contribuïen a les imposicions municipals, argument que els assimilava a la resta de grups amb l'excepció dels eclesiàstics.¹⁰ La reivindicació no va tardar a resoldre's positivament, ja que van ser admesos a partir de 1621. La pressió de l'estament nobiliari es corresponia amb l'augment del nombre de privilegis concedits durant el segle XVI: si el 1518 n'eren 37, el 1626 n'eren 254.

La ràpida acceptació de l'entrada de la noblesa al Consell reflectia la coincidència ideològica amb el grup dominant i les relacions que s'havien teixit entre ambdós grups durant aquell període. D'altra banda, donava resposta al desplaçament que havien sofert els ciutadans honrats, que, pel fet d'haver ascendit a nobles, no podien participar del Consell de Cent. A partir d'aleshores van ocupar les vacants de cavallers, començant per la bossa de conseller tercer fins a arribar a la de conseller en cap.

El canvi més significatiu va ser, però, la incorporació d'una nova conselleria, la sisena, que donava una representació continuada als menestrals. La petició i l'acceptació posterior pel rei de França es va produir en plena revolta dels Segadors, el 1641, i després d'un avalot. Fou un dels temes que qüestionà la consulta del Consell d'Aragó de 1652 per acceptar els termes del pacte. Amb tot, el privilegi va ser ratificat el 1653, però va anar acompanyat del major control que va exercir posteriorment la monarquia sobre els membres del Consell de Cent amb la supervisió de les bosses i el dret de desinsaculació.¹¹

El darrer canvi de l'estructura institucional no s'arribà a aplicar perquè es concedí en el context de la Guerra de Successió. El 1708 l'arxiduc Carles atorgà l'accés al Consell de la més alta noblesa, els títols i els grans, alhora que es reformaren les bosses de les conselleries per tal que els qui canviaven d'estatus no haguessin de retornar a conseller tercer quan ja havien estat consellers en cap. Si aquell privilegi s'hagués posat en pràctica hauria significat un clar retrocés del poder assolit pels ciutadans honrats.¹²

Les alteracions en la composició del Consell de Cent durant els segles XVI i XVII van ser mínimes, encara que molt significatives. D'una banda, es consolidà la presència i el domini dels privilegiats, primer dels ciutadans honrats i després de

10. J. DANTÍ I RIU, «La hacienda municipal y las exenciones fiscales en Cataluña. El conflicto entre el Consejo de Ciento y los eclesiásticos en Barcelona en los ss. XVI y XVII», dins *V Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna*, Càdiz, 1999, vol. II (*La administración municipal en la Edad Moderna*), pàg. 219-228.

11. J. M. TORRAS I RIBÉ, «El projecte de repressió dels catalans de 1652», dins E. SERRA *et al.*, *La revolució catalana...*, pàg. 241-290.

12. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans...*

la noblesa pròpiament dita. D'altra banda, s'obrí –finalment– el govern municipal a la representació fixa del sector més popular de la societat urbana que era el dels menestrals. La creació de la sisena conselleria suposà també que el principal òrgan de poder de la ciutat comptés amb un mateix nombre de privilegiats i de no privilegiats, malgrat que fossin diferents els llocs que ocupaven i les possibilitats d'accés als càrrecs.

Un altre aspecte essencial d'aquella estructura institucional era el de la forma d'extracció dels càrrecs, la insaculació. El sistema evità antics abusos i rivalitats, però no impedí l'oligarquització en els processos d'accés a les bosses i a la matrícula. Alhora, la mateixa dinàmica social portava a la pràctica diverses estratègies per enfortir i consolidar els grups dominants. En aquest sentit, van ser importants els efectes de les estratègies matrimonials; d'una banda, creixia l'endogàmia i s'afavoria la concentració de patrimonis, però, d'altra banda, també se cercaven els processos ascendents que portaven a l'ennobliment amb els casaments d'hereus i pubilles amb membres de l'antiga noblesa. Un altre factor que es tenia en compte a l'hora d'establir un matrimoni era la tinença d'un càrrec públic: entre 1516 i 1571 en un 17% dels casaments ambdues parts estaven vinculades familiarment a algun càrrec; entre 1572 i 1626 n'eren el 19%; en el cas de la vinculació d'un dels membres, el percentatge passa del 39,8% al 43,7%.¹³

La consolidació de l'oligarquia es pot comprovar en les inscripcions a la matrícula de ciutadans honrats i en la presència en els diferents càrrecs del Consell de Cent. En la matrícula de ciutadans de 1510, el 70% pertanyien a un terç de les famílies inscrites i el 76% dels nous matriculats tenien alguna vinculació amb els antics. En les successives revisions de les bosses de jurats, entre 1518 i 1599, entorn del 30% dels nous incorporats pertanyien a les xarxes de les velles famílies, de manera que es feia palesa, també, la relació entre desinsaculats i insaculats de bell nou, així com la relativa continuïtat entre el període anterior a 1498 i el de desenvolupament del sistema insaculatori.

En relació amb la presència efectiva en els càrrecs, s'ha pogut comprovar com vint famílies van tenir algun membre al govern de la ciutat més de vuitanta vegades durant aquell segle. Es tractava de les famílies Ferrer, Soler, Dusay, Oliver, Miquel, Gualbes, Puig, Pons, Ros, Sarrovira, Llull, Setantí, Martí, Sapila, Salbà, Palau, Lunes, Santcliment, Magarola i Serra. La família Ferrer va comptar amb una mitjana de tres membres anuals al Consell de Cent; els Soler, els Dusay i els Oliver n'aconseguien entre un i dos. Darrere d'aquest nucli principal hi havia encara 25 famílies més que repetiren presència al Consell entre seixanta i vuitanta vegades i unes altres 34 que hi van estar entre quaranta i seixanta cops.¹⁴

La persistència en el poder no només es produïa en l'àmbit familiar sinó també en el personal. Així, s'han registrat deu persones que van retenir un càrrec del Consell de Cent trenta anys o més, de les quals vuit eren ciutadans honrats i dues eren artistes. En conjunt, es manifestava clarament el predomini dels ciuta-

13. FARGAS, *Família i poder a Catalunya...*

14. J. L. PALOS PEÑARROYA, *La práctica del gobierno en Catalunya (s. XVI-XVII): las Cortes, la Generalitat y el municipio de Barcelona*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1990, [tesi doctoral]. La publicació sense part dels apèndixs, *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*, Lleida, 1994, pàg. 436-444. I també, «L'èlite social de Barcelona al començament de l'Època Moderna», *Pedralbes*, 11 (1991), pàg. 67-78.

dans honrats dins d'aquesta oligarquia i quedaven a molta distància els mercaders i els artistes; els cavallers tenien una presència menor i cap menestral va assolir la participació en el Consell vint-i-cinc anys o més. Durant el segle XVII s'amplià el nombre de famílies del grup dominant, alhora que en desaparegueren algunes de les antigues, pel gran volum de privilegis de ciutadania concedits, a part de la incorporació de la noblesa.

Si els privilegis de Ferran II havien assegurat el control del poder municipal als ciutadans honrats, aquests –alhora– manifestaven certes actituds de tancament vers la possibilitat d'ampliar aquella oligarquia. Es tracta de la resistència que els matriculats posaven a noves admissions i molt més si eren ciutadans de nomenament reial. El 1599 Felip III pactà amb el Consell de Cent que a partir d'aleshores els de nòmina reial no s'incorporessin a la matrícula, però que a canvi es reconegués explícitament el dret de nomenament per part del monarca, no inclòs en el privilegi de 1510. S'establien, doncs, dues categories amb la precedència dels ciutadans matriculats.¹⁵

Amb tot, tal com afirma J. Amelang, aquella oligarquia s'ha de considerar *oberta*, comparativament a la d'altres ciutats europees, ja que permetia la integració de nousvinguts i acceptava compartir els drets amb els *gaudints*, doctors en dret i medicina, que eren cada cop més presents. A mitjan segle XVI els gaudints eren entre el 35 i el 45% dels consellers i a la del segle XVII representaven entre el 50 i el 60%.¹⁶

La consolidació del grup dominant entorn del govern municipal, així com el procés d'ennobliment d'aquella classe dirigent, accentuat a la segona meitat del segle XVII amb l'augment de privilegis concedits per Carles II, no justifiquen el fet que certa historiografia ha menystingut el Consell de Cent sota la simple acusació de ser un poder oligàrquic. En el context de l'època, cal considerar el caràcter ja esmentat dels ciutadans honrats i alhora la participació d'altres grups socials en aquella institució. L'obligació d'haver de compartir el poder i la capacitat de mutu control legalment establerta serien les claus de la vitalitat i l'estabilitat institucional.

Transformacions socioeconòmiques i composició social del poder municipal

L'adequació de la institució municipal als canvis socials i econòmics del moment, tal com J. Vicens afirmava, cap a la segona meitat del segle XV era certa en alguns aspectes però no de manera general, ni es produïa paral·lelament a les transformacions esmentades. L'anàlisi dels canvis en la composició del Consell de Cent durant els segles XVI i XVII i la constatació de dues conjuntures tan significatives com la del creixement de la manufactura i el comerç barceloní de 1550 a 1620-1630 i el període de crisi de 1630 a 1660, ens ofereixen una bona perspectiva sobre el tema.

15. AMELANG, *La formación de una clase...*, pàg. 45-50.

16. J. AMELANG, «L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa», *Recerques*, 13 (1983), pàg. 7-26.

La segona meitat del segle XVI i les primeres dècades del XVII esdevingueren un període de màxim creixement demogràfic i econòmic que es manifestà en el dinamisme de la manufactura i de l'activitat comercial.¹⁷ La conjuntura, doncs, donava un clar protagonisme a menestrals i mercaders, que es reflectia en la pròpia organització gremial i en l'ascendiment dels mercaders matriculats que formaven "lo estat i ma dels mercaders", condició que en el segle XVI es convertí en hereditària.¹⁸

Els efectes d'aquella situació econòmica van ser les pressions que sobretot els menestrals van exercir, com ho havien fet el 1386 i ho reiteraren el 1547, el 1585 i el 1599, per tal de disposar d'una conselleria fixa –la sisena–, però les negatives foren constants. Per contra, el poder municipal estava encara més dominat pels privilegiats i la incorporació dels nobles a partir de 1621 no presentà gaire dificultat, entre altres raons com a resposta a l'augment de la concessió de privilegis, sobretot a les Corts de 1599.

La crisi de mitjan segle XVII, agreujada per la Revolució de 1640, va comportar l'enfonsament dels diferents sectors productius, amb una important inflació, fins al punt que hi hagué molts mestres de diversos oficis que es traslladaren a fora de la ciutat de Barcelona.¹⁹ Va ser justament en el marc de la revolta, i després d'un primer avalot el novembre de 1640, seguit de la pressió popular i de l'amenaça entorn de la casa del Consell el maig de 1641, quan Argençon, com a lloctinent de Lluís XIII, concedí el sisè conseller menestral.²⁰ La justificació de la reivindicació era evident "[...] són los que aportan lo major pes y càrrega de las cosas de la ciutat, com és la guarda y defensa de ella, assistint de dia y de nit en las murallas y altres puestos de ella [...] y al contrari, de las honrras y profits de la casa de la ciutat no les toca casi ninguna, pus hi tenen molt pocas bossas".²¹

El canvi de conjuntura i la crisi van coincidir, d'altra banda, amb un cert increment del nombre de famílies que participaven en el poder municipal, algunes de procedència de fora de la ciutat, vingudes en el marc del moviment migratori de la segona meitat del segle anterior. La imatge d'una mobilitat més gran de les famílies a les diferents bosses no era altra cosa que una de les estratègies de la xarxa de llinatge, per assegurar-se la presència en alguns dels càrrecs de l'Administració.

El control reial de les insaculacions, després de 1652, no sembla que tingués cap orientació social predeterminada. Pel nombre de peticions d'insaculació a les bosses de conseller i d'oficis, predominaven les dels menestrals seguits dels artistes, però en tot cas l'exercici del sedàs de la monarquia va tenir més conseqüències polítiques que no socials.²² Això sí, s'aprofità una suposada actitud de

17. GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo...*

18. P. MOLAS I RIBALTA, *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Madrid, 1970. Sobre l'estament dels mercaders, del mateix autor, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977, pàg. 5-15.

19. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya...*, vol. II, pàg. 367-368. L'afirmació de l'autor és contundent: "Els gremis urbans són els que, sens dubte, s'hauran ressentit més de la crisi".

20. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans...*, pàg. 68-75.

21. BASILI DE RUBÍ, *Les Corts generals de Pau Claris. Dietari o procés de Corts de la Junta General de Braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajoana, 1976, pàg. 227.

22. TORRAS I RIBÉ, «El control polític de les insaculacions...», pàg. 464-468.

fidelitat durant el conflicte polític anterior per justificar aleshores una petició de privilegi: si entre 1641 i 1652 es concediren 322 privilegis, la major part eren de ciutadans honrats; en canvi, de 1665 a 1700 se'n concediren 466, i la suma dels de cavallers i nobles era superior als de ciutadans honrats.²³ La crisi i el redreç posterior havien contribuït a l'ennobliment i des d'aquesta perspectiva augmentaven els representants de la classe dirigent, tot i la perversió del sistema per l'accés per la via reial.

Les dificultats financeres

De fet, l'existència de dificultats a la hisenda municipal era una característica constant d'aquella administració, que només s'atenuava en les conjuntures més positives. El reflex d'aquella problemàtica, tal com ha afirmat J. M. Font i Rius, va fer que el veritable camp d'acció del Consell de Cent fos la determinació i la reglamentació de les imposicions i de l'administració financera.²⁴

Si s'observen els límits del període que estudiem, l'origen de la intervenció de Ferran II fou la crisi de les finances de la ciutat que es pretenia resoldre amb el redreç de Coromines de 1483, que no resultà reeixit i per aquest motiu el monarca donà el suport al nou projecte de Jaume Destorrent de 1491. A la darrerria del segle XVII el Consell de Cent es proposà la necessitat d'un nou redreç financer, dels anys 1698-1699, que va anar seguit del de 1703, sense comptar amb els greus efectes de la Guerra de Successió que deixà sense recursos la Taula de Canvi i el Banc de la Ciutat.²⁵

Pel que fa a l'estructura de l'administració financera i a la composició bàsica dels recursos fiscals, van ser pocs els canvis que s'introduïren des del segle XV fins al Decret de Nova Planta, i més concretament fins al *Reglamento de Gastos y Dotación Anual del Cuerpo Político del Común de la Ciudad de Barcelona* signat per Felip V el 16 de setembre de 1718. Els canvis s'observen només en determinats components de la fiscalitat, que podien variar segons les conjuntures i també segons certs interessos socials.

L'autonomia de la hisenda municipal i, en particular, de la seva fiscalitat, era ja un fet des d'un punt de vista pràctic. Es mantenia, però, un control reial teòric d'acord amb els orígens d'aquesta fiscalitat que havia sorgit amb el vistiplau de la monarquia per afrontar les aportacions de la ciutat a la Corona i que, en tot cas, segons el dret comú era una prerrogativa del rei que només podia ser delegada.²⁶ Per aquest motiu, tot i la claredat dels privilegis obtinguts pel Consell de Cent sobre les exclusives atribucions fiscals, el municipi en va reclamar repeti-

23. AMELANG, *La formación de una clase...*, pàg. 75.

24. J. M. FONT I RIUS, «La administración financiera en los municipios catalanes medievales», dins *Historia de la hacienda española (épocas antigua y medieval)*, Madrid, 1982, pàg. 11-30.

25. J. DANTÍ I RIU, «La hisenda municipal de la ciutat de Barcelona al segle XVI: el miratge del redreç», *Pedralbes*, 13-I (1993), pàg. 505-512.

26. Resulta molt aclaridora, del marc de la hisenda reial, l'obra de M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals (CSIC), 1993. Més específicament, P. ORTÍ, «La construcció del sistema fiscal municipal a Barcelona...».

dament la confirmació. A les Corts de 1470 no només es confirmaren els privilegis d'imposicions sinó que, a més, Ferran II es comprometé a no interferir en la jurisdicció que tenien els consellers. Es va reiterar la confirmació el 1510 i als capítols de cort de 1547 es va dir explícitament: "*Per consuetud immemorial que ha tingut sempre y vuy te la Ciutat de Barcelona per posar drets [...]*". Encara a les Corts de 1701-1702, Barcelona va demanar, i es va concedir, la capacitat de tenir fisc amb tots els drets de les causes sobre els deutors per tal que no hi intervingués l'Audiència.

La base dels ingressos que fornien les arque de la hisenda de la ciutat eren, doncs, les *imposicions*, raó per la qual centraven l'atenció del Consell de Cent. Sota aquest concepte s'aplegaven tant els tributs indirectes que es desprenien de la compravenda de diversos productes com els drets que es pagaven per l'entrada i la sortida de certes mercaderies.²⁷ Es tractava, per tant, d'una fiscalitat que requeia sobre l'activitat comercial, i molt particularment sobre els productes de consum, amb una clara dependència de les diferents conjuntures i alhora amb la capacitat d'influir positivament o d'entorpir aquest sector econòmic.

El criteri que el Consell de Cent va procurar mantenir va ser el d'imposar només els drets, i els seus valors corresponents, que eren indispensables per cobrir les despeses de la ciutat, cosa que recordava el caràcter temporal de les imposicions medievals, tot i que van esdevenir fixos i ordinaris amb poques excepcions. D'altra banda, aquella fiscalitat requeia sobre el conjunt de la població, si bé foren notables els conflictes amb els eclesiàstics que pretenien exempcions, sobretot en relació amb la imposició de la carn.²⁸

Els arrendaments dels béns de propis de la ciutat i de l'explotació dels monopolis generaven una altra part dels ingressos. Entre els primers hi havia l'anomenada Casa dels Àngels, que comprenia cases i terres que hi havia davant del monestir dels Àngels, o la pedrera de Sant Ferriol a Montjuïc. Dels monopolis, sovint antics drets reials cedits, els més importants eren els de la fleca, els molins, la peixateria i les carnisseries. Es percebién també drets de pas com, per exemple, els d'ancoratge i els del pont i la barca de Sant Boi. I encara es cobraven drets de senyoria de les baronies de la ciutat: la de Flix i la Palma, la de Montbui i la de Montcada.

Durant aquells segles també van formar part dels ingressos de la ciutat els drets i les rendes de la Batllia General que la monarquia havia cedit com a garantia dels censals que el Consell de Cent havia atorgat al rei Alfons el 1429 i al rei Joan el 1460. La insuficiència d'aquestes rendes va fer que s'incorporessin, a més a més, els drets de dominis reials a Sardenya, del marquesat d'Oristany i del comtat de Goscià.

Finalment, es comptava també amb una sèrie d'ingressos extraordinaris, ja fossin de caràcter fiscal com ara els fogatges o el desdoblament d'altres imposicions ordinàries, o bé en concepte de préstec a través dels censals. En aquest apartat, el recurs al crèdit esdevingué un recurs constant per afrontar les despe-

27. J. BROUSSOLLE, «Les impositions municipales...». Aquest article, que ha servit durant molt de temps de base per al tema, darrerament ha pogut ser corregit en algunes imprecisions relatives a la cronologia i a l'origen de certs drets per la confusió amb els de caràcter reial.

28. DANTÍ I RIU, «La hacienda municipal...», vol. II, pàg. 219-228.

ses extraordinàries que molt sovint apareixien. L'encadenament de censals en dificultava l'amortització i alhora, periòdicament, s'arribava a una situació d'excés de pensions consignades sobre certes imposicions ordinàries, amb la hipoteca corresponent d'aquest ingrés, que deixava encara un deute. Per contra, també s'ha de fer notar que les quantitats que es devien a la ciutat –els rössecs– eren importants; l'incompliment s'observava en la mateixa monarquia en relació amb els préstecs que havia rebut.

Els canvis més significatius no es van donar en l'estructura sinó, en tot cas, en la forma de percepció. Un bon exemple és el de la concentració d'imposicions, el 1588, que prengué el nom de *dret nou* o *dret de ciutat*, que suposava cobrar conjuntament el pes del rei, la merceria, la graixa i altres sobre robes i mercaderies, amb un mateix valor de 4 diners per lliura de cost i 0,5% per als productes de pas. D'aquella manera es volia facilitar la recaptació, en una sola porta de la Llotja, i sobretot controlar-ne millor l'administració.²⁹ Si bé les causes eren diferents, aleshores per falta d'arrendataris, el 1711 s'adoptà una mesura similar que consistia en l'agrupament en un *dret gros* –equivalent al dret nou– i tres més –el peix, el tabac i la mercaderia.³⁰

Els canvis en la composició o en el valor dels diferents drets eren motivats de vegades per determinades conjuntures, però més sovint per les dificultats financeres, per l'increment de l'endeutament, que obligaven a plantejar-se algunes mesures, el que anomenaven un *redreç*. El concepte *redreç*, emprat pels contemporanis i traspassat igualment a la historiografia, s'entenia com aquell conjunt d'actuacions que es proposaven per tal de refer una situació de crisi de les finances municipals o simplement de mal funcionament. La persistència de les dificultats d'aquella hisenda explica els successius redreços.

Els àmbits d'abast d'un redreç eren diversos. Un aspecte freqüent era el de la reorganització dels drets per equilibrar els ingressos que aportaven, i les càrregues censals que havien d'assumir. A voltes, es tractava de crear noves imposicions per afrontar despeses extraordinàries o pel volum d'endeutament acumulat. En altres casos les propostes es fixaven en la reestructuració de la pròpia administració financera o la d'institucions com ara la Taula de Canvi. La preocupació més reiterada, però, era la de combatre els diferents nivells de frau que s'esgrimien com la causa de bona part d'aquells desequilibris.

Molts dels redreços aplicats eren considerats després com a fracàs i, així, es justificava un *nou redreç*. Els redreços de tipus més general –ja que alguns només es referien a un component d'aquella hisenda–, a partir del ja esmentat de 1491, van ser els de 1545, 1553, 1588-1590, 1598, 1633, 1636, 1653, 1656, 1662, 1698-1699 i el de 1703. En la mesura que l'abundor i la proximitat entre tots aquests redreços poden ser una mostra de la profunditat de la crisi, i en part de la incapacitat per resoldre-la, sembla clar que el període de mitjan segle XVII fou el més difícil per a la hisenda barcelonina. Pel que fa al poc èxit de molts d'aquells projectes, també s'ha constatat que en general els efectes que produïen sobre les causes reals de les dificultats hisendístiques eren minsos.³¹

29. AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1B-XV, *Diversorum*, 1, f. 111.

30. CARRERAS CANDI, *La ciutat de Barcelona...*

31. DANTÍ I RIU, «La hisenda municipal...», pàg. 511-512.

L'endeutament com a factor inherent de la hisenda municipal, ja des de mitjan segle XIV, era el que acostumava a disparar la necessitat de redreç.³² El deute s'incrementava, ja fos per la reducció dels ingressos ordinaris en moments de crisi, ja fos per l'augment de les despeses extraordinàries. Amb tot, es detecta la preocupació reial per l'endeutament motivada, molt particularment, per l'interès d'assegurar-se la disponibilitat d'aquelles finances quan les necessitats reials ho exigissin.

L'atenció sobre Barcelona era més gran, ja que la ciutat feia de cap del braç reial a Catalunya i la seva posició condicionava els donatius que es concedien a les Corts. En aquest sentit s'interpreta un cert control de la monarquia sobre la creació de censals per part dels municipis, així com la intervenció reial per al sanejament de la hisenda de la ciutat. Els objectius comuns que es poden veure entre el redreç afavorit per Ferran II el 1491 i la preocupació per la hisenda local que mostrava la nova monarquia borbònica a partir de 1716 són ben diversos.

L'evolució del deute, doncs, s'ha emprat com a mitjà d'aproximació a l'evolució de la mateixa hisenda i ha merescut una clara atenció historiogràfica.³³ Amb tot, no és un mitjà suficient, ja que cal tenir en compte la importància del deute consolidat, que, d'una banda, reflectia la incapacitat d'eixugar-lo i sovint fins de reduir-lo i, d'altra banda, feia palesos els interessos socials de mantenir aquell camp d'inversió i de rendes. Fos com fos, el manteniment i l'increment del deute comportaven la hipoteca dels ingressos ordinaris i la justificació per a l'augment de la pressió fiscal. A la fi, esdevenia una preocupació principal dels consells municipals.

La ciutat de Barcelona va començar el segle XVI amb un relatiu sanejament de les finances. Entre 1498 i 1507 va ser possible l'amortització de 40.000 lliures i la rebaixa dels interessos anuals, de manera que l'any 1500 el pressupost presentava un superàvit. Els resultats no s'havien assolit només amb l'increment dels ingressos i l'estabilització de les despeses, sinó que, a més a més, s'havien creat el 1499 nous censals al 4% d'interès per poder amortitzar els que es tenien al 5%.

Durant les primeres dècades del segle XVI el Consell de Cent va aconseguir l'estabilització de l'endeutament que aleshores era degut sobretot, a les obres del baluard de marina. A partir de 1540 va tornar a augmentar pel finançament de l'abastament de carn i de blat, i per una cessió feta al rei Carles I de 3.000 ducats. El creixement del deute no s'aturà fins entorn de 1553, amb un volum –que estava situat sobre els drets extraordinaris– que oscil·lava entre les 500.000 i les 600.000 lliures.³⁴

La conjuntura positiva de bona part de la segona meitat de la centúria, fins al 1588, va facilitar l'estabilització del deute, que es trencà a partir de la crisi de

32. Y. ROUSTIT, «La consolidation de la dette publique à Barcelone au milieu du XIVe siècle», *Estudios de historia moderna*, IV (1954), pàg. 13-56. Ph. WOLFF, «Finances et vie urbaine: Barcelone et Toulouse au debut du XVe siècle», dins *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Barcelona, 1965, vol. 1. Segons Wolff, el 61% del pressupost de la ciutat de Barcelona el 1403 estava destinat al pagament de l'endeutament.

33. A part dels treballs ja esmentats sobre l'època medieval, J. DANTÍ I RIU, «L'endeutament municipal a Catalunya i Nàpols als segles XVI i XVII», *Pedralbes*, 18-I (1998), pàg. 25-38.

34. AHCB, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 1553, f. 40-48. Segons la documentació de *Diversorum* la càrrega censal superava les 600.000 lliures, mentre que segons les ordinacions del mateix any eren 500.000 lliures.

1589-1592. D'una banda, foren la pesta, les pèrdues en els abastaments, les noves adquisicions i els impagats de la hisenda reial vers la ciutat allò que provocà la creació de nous préstecs. D'altra banda, però, s'esmerçaven també censals en la construcció del moll, que, tot i que augmentaven el deute, també reflectien una certa capacitat d'inversió. A la darrera del segle –1586, 1590 i 1593–, els préstecs s'establiren amb la Taula de Canvi, que alhora es convertí en consignatària dels debèits i també d'algunes imposicions durant vint anys.³⁵ La interconnexió de la Taula i de la hisenda del Consell no va afavorir l'aclariment de les finances d'aquesta institució.

Amb l'inici del segle XVII s'accentuà la crisi de la hisenda barcelonina, que coincidí amb altres factors com ara la disminució de la circulació de moneda de plata. Per afrontar aquella situació es creà, el 1609, el Banc de la Ciutat, vinculat a la Taula, amb l'objectiu de contribuir al sanejament monetari, que en bona part s'assolí entre 1617 i 1618.³⁶ Malgrat tot, l'endeutament es va engruixir amb un nou préstec a la Corona el 1628 i el Consell va recórrer a la reducció d'interessos, del 5 al 4%, i al redreç de 1636, però cap d'aquelles accions no tingué efectes suficients.³⁷

De 1640 a 1661 s'agreuà la crisi de la hisenda pels efectes de la guerra, dels allotjaments militars i de la desestabilització monetària del coure, i també de la inflació corresponent i de la disminució dels ingressos. A partir de 1662 el Consell de Cent va fer diferents intents de reduir els interessos censals, però topava amb l'oposició dels creditors fins a la concòrdia de 1669.³⁸ Des d'aleshores i fins al 1689 sembla que es va poder reduir el deute i fins i tot, es va poder apreciar un equilibri relatiu entre ingressos i despeses.

Durant la darrera dècada del segle, marcada de nou per la guerra amb França, l'endeutament tornava a estar a l'alça. El Banc de la Ciutat va fer fallida el 1699 i la situació financera de 1700 era molt similar a la de 1652, tot i haver-hi una aparent reducció del deute. Els redreços dels primers anys del segle XVIII no van impedir que la Taula i el Banc, en plena Guerra de Successió, quedessin sense fons el 1711.

Les causes dels desequilibris financers havien estat diverses: reducció d'ingressos, ròssecs, despeses per abastaments, despeses per la defensa marítima de la ciutat, aportacions periòdiques a la Corona, els efectes dels conflictes bèl·lics i l'endeutament consolidat. A tots aquests factors calia afegir el frau, la mala administració i la corrupció. S'ha insistit –fins a convertir-ho en tòpic– que la darrera era la causa fonamental del caràcter sostingut de la crisi de la hisenda municipal. Segons J. Vicens, Barcelona patia una “*patologia de l'administració municipal*” i això justificava la intervenció reial.³⁹

35. AHCB, 1B-XV, *Diversorum*, 1593, f. 119.

36. No es disposa encara d'un estudi aprofundit sobre la Taula de Canvi i el Banc de la Ciutat. Per a alguns aspectes, vegeu A. P. USHER, «La Banca de Depósito en Barcelona (1300-1700)», *Cuadernos de historia económica de Cataluña* (1969-1970), pàg. 158-171; A. M. ADROER I TÀSIS i G. FELIU i MONTFORT, *Història de la Taula de Canvi*, Barcelona, 1989; V. VÁZQUEZ DE PRADA, «La institución bancaria en Barcelona (s. XV-XVII)», *Pedralbes*, 13-I (1993), pàg. 495-504.

37. AHCB, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 1633, f. 215.

38. AHCB, 1B-II, *Registre de deliberacions*, 1668, f. 382-384.

39. VICENS VIVES, *Ferran II...*, vol. I, pàg. 142.

En l'anàlisi d'aquella hisenda hi ha un fet que esdevé incontestable: el fracàs o la curta durada dels redreços –malgrat el teòric equilibri entre ingressos i despeses–, el descens dels interessos, l'augment de les taxes o imposicions, i tot això en conjuntures no necessàriament adverses. Les respostes semblen, també, evidents: s'ha de tenir en compte la dificultat o la incapacitat de control de la percepció dels ingressos, la mala gestió d'aquella administració i la connivència dels membres de la mateixa institució.

El frau fiscal –evitar el pagament dels drets– era conegut i generalitzat, però es feia palesa la dificultat per evitar-lo, tot i les mesures, per exemple, d'obligació d'entrada dels productes per uns portals determinats. La diversitat de taxes de l'entramat fiscal accentuava el problema: hi havia diferències si es tractava de ciutadans o forans, si el producte era per al consum personal o per al comerç, si era de collita pròpia o era adquirit, si venia per terra o per mar, segons la qualitat; productes que pagaven més d'un dret, com per exemple el vi; i encara el derivat de les exempcions, com ho pretenien els eclesiàstics.

Un altre vessant que cal considerar és el de la corrupció dels oficials que intervenien en els drets. En aquest sentit, les dades són reiterades, molt especialment en tot allò que es refereix a les administracions de les imposicions sobre la farina i el pa, tal com ho indiquen els successius redreços. El frau en el pastim devia ser tan gran que els forners eren titllats de *barrines pastants* per la quantitat de farina que feien desaparèixer.⁴⁰

La mala gestió també dificultava el control de la situació i sobretot l'aplicació de les mesures de correcció. Es tractava sovint de l'incompliment de les funcions d'alguns càrrecs, com ara el racional o el clavari. El redreç de 1545 es dedicava justament a l'administració del racional, ja que no havia tancat degudament els comptes durant uns anys, cosa que tampoc es va complir fins el 1553.⁴¹ En altres casos es tractava del poc rigor del clavari quant a les anotacions de les partides o de les negligències dels oficials de la Taula. La poca claredat administrativa s'accentuava amb l'existència d'una diversitat de comptes i amb els traspassos que es feien de l'un a l'altre –pràctica que fou prohibida entre 1491 i 1545–, i això encara feia més difícil el control de les diferents comptabilitats.

El conjunt de les irregularitats esmentades reflecteix l'obligada connivència de l'oligarquia a causa de l'interès que tenia en el deute consolidat, i també a causa de la vinculació directa o indirecta amb els arrendaments de drets. Pot servir d'exemple l'arrendament del cabecatge de 1527 que, tot i la incompatibilitat que tenien els membres del Consell de Cent, fou adquirit per la companyia de Francesc Setantí i Francesc Terré i nou components més, tots amb càrrecs a la institució, que simplement eren representats per un tal Bartomeu Pasqual.⁴²

A l'hora d'interpretar, doncs, les estratègies fiscals i financeres adoptades pel Consell de Cent cal incorporar-hi, sens dubte, els interessos socials i econòmics de l'oligarquia. En cap cas serien arbitraris els canvis en la pressió fiscal sobre uns productes o uns altres, les reduccions o increments de taxes i sobretot la creació o la lluita de censals. En aquesta interrelació és, també, versemblant la complicitat dels consellers en la manca de control i de rigor teòricament denunciada.

40. AHCB, 1B-XV, *Diversorum*, 1, 1553.

41. AHCB, 1B-IV, *Registre d'ordinacions*, 16, 1545.

42. AHCB, 1C-VI, *Imposicions*, 30.

Malgrat tot, la mateixa institució establia mitjans de supervisió amb l'objectiu exprés d'evitar la corrupció. Segons les ordinacions de la *visita*, el procés era cada cop més rigorós: el 1564 només s'examinaven les actuacions dels consellers i el clavari; el 1578 el procés es feia extensiu a tots els oficials i s'havia de dur a terme anualment; i el 1591 s'establia que els dos advocats que se n'encarregaven no fossin de la Casa de la Ciutat per tal d'assegurar una major imparcialitat. Si més no, doncs, la visita podia esdevenir efectiva en el moment i cas concrets, encara que no acabés amb les inèrcies de corrupció.

El frau i la corrupció formaven part de les característiques d'aquella administració, però no eren la causa principal de la crisi de la hisenda de la ciutat, sinó més aviat el factor que en dificultava l'autèntic redreç o el que n'agreujava el desequilibri. De la mateixa manera, la persistència de les dificultats financeres no arribaven a paralitzar l'acció del Consell de Cent, ja que a la fi aconseguia trobar crèdit i els ingressos permetien mantenir el govern.

El Consell de Cent i el poder reial

El marc de relacions d'ambdós poders –reial i municipal– es regia fonamentalment per dos factors: l'obtenció de recursos per part de la Corona i l'assoliment de privilegis per a la ciutat, a canvi del suport econòmic, que enfortien l'autonomia del poder i alhora la protegien de l'intervencionisme reial. Aquesta doble línia de tensió es constata des del mateix origen de l'organització del poder municipal.

Un aspecte significatiu, no només per a Barcelona sinó per al conjunt de Catalunya, és el de la pressió fiscal de la monarquia manifestada en els donatius de Corts. Des de Ferran II i fins a l'any 1585 no es van produir increments remarcables.⁴³ Les quantitats concedides foren molt semblants i l'espaiament encara més gran de les convocatòries de Corts durant el regnat de Felip II van fer menys feixuga l'aportació. S'ha interpretat la posició reial d'evitar conflictes per la qüestió fiscal, en part, pel temor a la reacció que la ciutat de Barcelona pogués tenir pels deutes de la monarquia en relació amb els censals del rei Alfons i del rei Joan, deutes que s'acumularen malgrat la hipoteca dels drets reials de la Batllia.⁴⁴

Ferran II havia enfortit el poder reial en reservar-se el control de les insaculacions, però alhora també havia deixat assegurat el poder de l'oligarquia dels ciutadans honrats i dels cavallers amb la distribució de les conselleries i l'assimilació d'ambdós estaments en el marc de la petita noblesa. Les condicions del reconeixement mutu donaven un clar avantatge al rei, com es manifestà a les Corts de 1515 quan concediren un donatiu sense haver-se aprovat els greuges i sota l'amenaça de suspendre els consellers i controlar-ne les bosses.

De Carles I s'havia dit que "*tenia predilecció pels catalans*", tòpic desmentit fa temps, malgrat la seva estada a Barcelona el 1519 i la celebració de la coneguda sessió de l'orde del Toisó d'Or. Sembla clar que el rei no va tenir un coneixement

43. E. FERNÁNDEZ DE PINEDO Y FERNÁNDEZ, «La participación fiscal catalana en la monarquía hispánica (1599-1640)», *Manuscrits*, 15 (1997), pàg. 399-402.

44. B. HERNÁNDEZ, «Aproximación a las estructuras fiscales de Cataluña en el siglo XVI. El Real Patrimonio y la hacienda de la Corona, 1516-1640», *Manuscrits*, 15 (1997), pàg. 399-402.

especialment directe de la ciutat ni del Principat, sinó només el que li van mostrar els seus assessors, i que, de fet, el seu interès real era la possibilitat d'obtenir recursos. L'atenció a Catalunya venia de la preocupació genèrica pels conflictes amb França, per l'extensió dels protestants francesos, per l'ofensiva turca i els problemes de la pirateria i, més en particular, pel desenvolupament del bandolerisme. La situació geogràfica de Catalunya i les funcions de capital que Barcelona exercia eren, en tot cas, el que justificava una atenció reial específica.⁴⁵

Amb Felip II s'accentuà la preocupació de la monarquia per aquells problemes i per aquesta raó s'emprengueren mesures que van comportar la tensió i fins el conflicte entre les institucions catalanes i el poder reial.⁴⁶ El 1568 es plantejava l'afer de la Inquisició sobre el tribut de l'*excusat* contra els diputats i oïdors de la Generalitat, que foren empresonats durant uns mesos, de 1569 a 1570, encara que finalment se'n va reconèixer l'arbitrarietat. En aquelles mateixes dates, de 1568 a 1569, el Consell de Cent feia sentir diversos greuges contra el virrei Diego Hurtado de Mendoza.

A les Corts de 1585, el Consell de Cent va proposar als seus síndics que plantejessin un dissentiment davant la falta d'atenció a les peticions que havien formulat. Els motius de queixa es referien, entre d'altres, a la necessària defensa del port de Barcelona, a la reclamació de drets reials que pertanyien a la ciutat, al control de les insaculacions, així com a la petició del sisè conseller per als mestrals. El dissentiment no s'arribà a presentar, excepte el del donatiu, i no hi va haver resposta a Corts, però en ambaixades posteriors es va aconseguir una petita part del que es desitjava.⁴⁷

La principal tensió entre el govern municipal i el poder reial es manifestava sobretot amb els virreis; però, en canvi, es procuraven mantenir mostres de fidelitat cap al monarca. El virrei Manrique de Lara va escriure l'any 1587 que "*diputats i consellers no admeten justícia*", per fer entendre que no acceptaven cap altra llei que la del país, a la qual s'havien de cenyir l'Audiència i el mateix virrei. La poca acceptació de l'acció virregnal era el que empenyia el Consell de Cent a trametre ambaixades directes a la Cort, actitud que desfermava l'oposició de l'esmentat virrei.

La necessitat de la hisenda reial d'augmentar els ingressos, després de la bancarrota de 1575, va comportar un increment de la pressió fiscal que es manifestà a les Corts catalanes de 1585 i de 1599, però va prendre una intensitat especial amb la pretensió de cobrar el *quint* de les imposicions municipals. L'impost, introduït durant el segle XV, no s'havia exigut des de l'època de Ferran II i s'intentava recuperar a partir de 1580. Aquest fou un motiu important de conflicte que va tenir el Consell de Cent com a capdavanter i que arribà fins al fracàs de les Corts de 1626-1632. B. Hernández ha mostrat que es tracta del principal ingrés de la tresoreria reial a Catalunya i que alhora esdevé un sistema de control de les hisendes municipals, doble motiu per a l'oposició. La resistència presentada per Barcelona i altres viles, que esgrimien l'exempció per

45. A. CASALS, «La predilecció de Carles V pels catalans: aportacions a un tòpic recurrent».

46. E. BELENGUER CEBRIÀ, *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 1986.

47. M. GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, «Barcelona i la Vint-i-quatre de Corts a les Corts de Montsó de 1585», *Pedralbes*, 13-I (1993), pàg. 299-307.

raons diverses, afavorí que a les Corts de 1599 la Corona, si més no, renunciés a cobrar el deute anterior.⁴⁸

Ja entrat el segle XVII, amb Felip III i més encara amb Felip IV, sovintejaren les mostres d'oposició per part de la ciutat de Barcelona a l'intervencionisme reial, sobretot en relació amb la hisenda local. Prova de la resistència fou l'actitud adoptada per la ciutat a les Corts de 1626-1632 en les quals plantejà la supressió del quint, alhora que exigia el privilegi de cobertura com a mesura per evitar la conclusió favorable a la monarquia que portaria la corresponent intervenció d'Olivares en un dels seus objectius, que era controlar les finances barcelonines. El Consell de Cent hauria hagut d'aportar per al quint de 1599 a 1632 entorn de les 528.000 lliures. Per contra, la ciutat féu un donatiu de 80.000 lliures i el 1632 concedí un préstec de 110.000 lliures. La posició de Barcelona va ser seguida per altres poblacions com ara Tortosa, Perpinyà i Igualada.

L'ascendent barceloní es féu encara més palès durant la revolta de 1640, tal com ha constatat E. Serra.⁴⁹ Barcelona contribuïa, per exemple, a l'armament de diverses viles, no pas per imposició sinó per la sol·licitud que en feien. El protagonisme polític va ser encara més notori quan el 1652 qui establia el pacte amb Joan Josep d'Àustria no era la Diputació del General sinó el mateix Consell de Cent. Així mateix, quedava reflectit en les consideracions que recollia l'informe del Consell d'Aragó de 1652, continuant el pensament d'Olivares pel qual "*Barcelona era Catalunya*", quan deia "[...] *ha sido Barzelona la que ha hecho cabeza a todas las desdichas de la Monarchia, y la que le ha puesto en el último extremo de perderse del todo*".⁵⁰

El *perdó* concedit per la monarquia el 1652 va anar seguit d'una clara voluntat de repressió, atida sobretot pel Consell d'Aragó, especialment sobre Barcelona per tal d'assegurar el control de la ciutat. Les dues principals actuacions foren la presència militar i el control del govern municipal. La intervenció reial en les insaculacions del Consell de Cent afavorí un canvi significatiu en les relacions entre la monarquia i el poder municipal, ja que el dret s'aplicà de manera rigorosa i sistemàtica amb la introducció anual a les bosses i amb la desinsaculació, si era el cas.⁵¹ L'any 1660 el Consell intentava recuperar el dret arrabassat, però la resposta del Consell d'Aragó de 1661 no deixava dubtes, aquell era el recurs "[...] *para tener a raya la ciudad*".⁵²

Paral·lelament, la ciutat intentava recuperar un cert reconeixement de la monarquia i accedia –ja l'any 1653– a fer de nou un préstec al virrei, un altre per despeses militars i un tercer directament a la Corona. Les successives peticions d'ajut financer i el manteniment de l'exèrcit impedièn, com s'ha dit, la possibili-

48. B. HERNÁNDEZ, «Un assaig de reforma del sistema fiscofinancer de la monarquia a Catalunya: l'impost del quint sobre les imposicions locals, 1580-1640» *Manuscrits*, 14 (1996), pàg. 297-319. A les Corts de 1599 era clara la voluntat de fer més efectiu el control del poder reial sobre Catalunya, vegeu E. BELENGUER CEBRIÀ, «Un balance de las relaciones entre la Corte y el País: los *greuges* de 1599 en Catalunya», *Estudis* (València), 13 (1987), pàg. 99-130.

49. SERRA *et al.*, *La revolució catalana...*, pàg. XVI-XVII.

50. Citat a TORRAS I RIBÉ, «El projecte de repressió...», pàg. 251.

51. TORRAS I RIBÉ, «El control polític...», pàg. 461.

52. F. SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central tras la guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1983, pàg. 148-149.

tat de refer la hisenda municipal. Les accions intervencionistes agreujaven encara més la situació, com succeí amb la Pragmàtica reial de 1659, que obligava a retornar els deutes contrets per la ciutat abans de 1640 i fins el 1653 segons el valor de la moneda amb el qual s'havien contractat, cosa que elevava molt més l'endeutament.⁵³

Aquell intervencionisme, atiat pels creditors, va provocar una actitud de resistència tant del Consell de Cent com de la Diputació del General, ja que es considerava que les pragmàtiques només podien sortir de les Corts i per tant es tractava d'un contrafaïment. El Consell presentà un memorial d'incapacitat econòmica i la manca de resposta reial va suposar que la pragmàtica quedés en suspens.

Durant el regnat de Carles II, a partir de 1665, s'aprecia un cert canvi d'orientació. D'una banda, disminuï la pressió reial sobre la ciutat, si més no en els aspectes financers. Alhora, s'incrementà en un alt grau la concessió de privilegis a particulars, de manera que aquell sector social –alguns provinents de la burgesia mercantil– tingué una clara predisposició favorable vers la monarquia, d'altra banda amb trets clarament decadents.⁵⁴ I encara es constata, també, una actitud de caràcter col·laboracionista del Consell de Cent, afavorida pels efectes de la disponibilitat reial del dret d'insaculació.

El canvi esmentat es va fer palès amb la posició adoptada per les institucions catalanes cap a la fi de la Revolta dels Barretines entre 1687 i 1690.⁵⁵ Si bé els consellers manifestaren la defensa aferrissada de les constitucions i els privilegis en contra de les pretensions del virrei duc de Villahermosa, alhora hi col·laboraren amb l'acceptació d'un *donatiu voluntari* i l'oferiment per recaptar-lo. El resultat d'aquella nova posició fou el reconeixement de la monarquia amb la concessió del reclamat privilegi de cobertura dels consellers de l'any 1690.⁵⁶ A partir d'aleshores, en el marc de la guerra amb França, el setge i l'atac que patí la ciutat l'any 1697, es tornà a posar en primer pla l'agreujament de la hisenda i el sentiment d'indefensió malgrat la presència i el pes feixuc de l'exèrcit reial.

Amb l'arribada del nou monarca borbònic, a les Corts de 1701-1702, la ciutat tornà a reclamar el ple control del dret d'insaculació. La Corona, però, no hi renunciava, ans al contrari, pressionava amb la proposta d'acceptar tots els capítols i constitucions amb la condició que es retirés justament aquella petició. S'ha dit que aquella resistència reial va contribuir a la predisposició posterior contra Felip V.

La insistència en la recuperació del dret reial d'insaculació mostra la importància que tenia i el fet que es considerava fonamental per a l'autonomia del poder municipal i també de la Generalitat. A les Corts de l'arxiduc Carles de

53. BC (Biblioteca de Catalunya), Fullets Bonsoms, núm. 2.820.

54. F. MORALES ROCA, «Privilegios nobiliarios del Principado de Catalunya. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)», *Hidalguía*, 153 (1999), pàg. 177. Es concediren 216 títols de ciutadà, 150 de cavallers i 101 de nobles.

55. J. DANTÍ I RIU, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1689)*, Barcelona, Curial, 1990.

56. BN (Biblioteca Nacional), ms. 2400, f. 248; ms. 2404, f. 499-500. Als diputats, se'ls concedia el títol d' "il·lustres i molt lleials".

1705-1706 es plantejà de nou la reivindicació i aleshores, forçat per les circumstàncies, fou concedida, encara que amb la possibilitat que el rei el pogués tornar a aplicar quan calgués.⁵⁷ Quedava clar, doncs, que es tractava d'una regalia i de fet el mateix 1706 Carles III intentà exercir-lo, com efectivament va fer en altres municipis catalans.⁵⁸ La concessió feta per l'arxiduc era bàsicament estratègica i no devia satisfer les expectatives dels participants a les Corts, tot i que no es coneixen de manera suficient els efectes d'aquella resposta.⁵⁹

Com és prou sabut, el final de la Guerra de Successió va suposar l'abolició de les institucions catalanes. El Consell de Cent fou substituït inicialment, el 16 de setembre de 1714, per una junta de setze administradors i les rendes van ser incautades i aplicades a la hisenda reial sota el control del superintendent José Patiño. Es consumava, finalment, el control reial total per la via de la força militar, tal com deia el decret de la Real Junta Suprema de Justicia y de Gobierno [aquest és el nom exacte de la institució?] del Principat de Catalunya, “[...] *habiendo cesado por la entrada de las armas del Rey Nuestro Señor (que Dios guarde) en esa Ciudad y plaza la representación de la Ciudad [...] que ordenase y mandase a los Consejeros de dicha Ciudad que arrimasen todos las insignias, cesasen totalmente así como sus subalternos en el ejercicio de sus cargos, empleos y oficios y asimismo entregasen las llaves, libros y todo lo demás concerniente a dicha Ccasa de la Ciudad y sus dependencias a los señores Administradores*”.⁶⁰

En una visió de conjunt, doncs, el Consell de Cent durant els segles XVI, XVII i fins a la Guerra de Successió es mostrava com una institució políticament consolidada, amb la força suficient per reeixir en la resistència als diversos intents d'intervencionisme reial. El control de l'oligarquia sobre el Consell no va esdevenir absolut, tant per la presència dels diferents grups socials en el govern, com pels mitjans de correcció que s'imposaren. Un vessant i l'altre poden explicar la imatge de relativa estabilitat institucional que es desprenia malgrat les diverses conjuntures.

El poder municipal a Catalunya, i el de la ciutat de Barcelona en particular, tot i la dependència del poder reial que tenia en diferents aspectes, no va ser un mitjà d'acció sol·lícit de la monarquia. La consolidació de l'oligarquia entorn del Consell de Cent no fou un impediment perquè els seus membres defensessin les constitucions i privilegis del Principat i de la Ciutat més enllà del seus propis. Des d'aquesta perspectiva, el Consell de Cent va tenir durant aquells segles un protagonisme i una incidència que sobrepassaven el que li corresponia com a govern barceloní. Un reflex final de com era considerada la força política de la institució pot ser l'esmentada resistència reial a prescindir del control sobre les insaculacions.

57. M. GÓNZALEZ I FERNÁNDEZ, *Les institucions catalanes durant la Guerra de Successió: les Corts de 1705-1706*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1992, [tesi de llicenciatura inèdita]. Una síntesi a: *Pedralbes*, 12 (1992), pàg. 383-388.

58. J. M. TORRAS I RIBÉ, «Aproximació a la problemàtica civil de la Guerra de Successió a Catalunya. La política municipal de l'Arxiduc Carles d'Àustria (1705-1711)», *Recerques*, 13 (1983), pàg. 27-43.

59. TORRAS I RIBÉ, *La guerra de Successió...*, pàg. 158-163.

60. Document citat per J. MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1968, pàg. 345-346.

La síntesi que s'ha presentat, forçosament limitada pel temps i l'espai d'una ponència, palesa les mancances de l'estudi sobre un seguit de temes l'aprofundiment del qual permetria precisar molt més algunes de les hipòtesis desenvolupades. En relació amb el caràcter de l'endeutament i les possibles connivències, és indispensable l'anàlisi seriada sobre els censalistes, comparada amb la successiva presència en el govern de la ciutat. En el mateix aspecte de la hisenda, manca encara el coneixement de l'evolució comptable de la Taula de Canvi en aquells segles. És igualment feble l'aproximació als efectes dels processos de visita, una de les poques fonts per a la relació entre els components de la corrupció i la capacitat real de control. Per al període de pressió més forta del poder reial entre 1599 i 1714, també resultaria aclaridora l'anàlisi sistemàtica de la influència política del Consell de Cent sobre la resta del Principat. Aquestes, entre d'altres, són futures vies de treball que han de donar els seus resultats properament.